

Із Зборкі пазнаньня беларускае мовы 14 чырвіня 1952 г.	704
Із Зборкі пазнаньня беларускае мовы 28 чырвіня 1952 г.	707
Із Зборкі пазнаньня беларускае мовы 15 кайстрычніка 1952	711
Із Зборкі пазнаньня беларускае мовы (Веда, 1953, №3)	713
Із Зборкаў пазнаньня беларускае мовы	718

5.4. Выясеньні

Аб некаторых словах і хормах нашае мовы	720
Компромітуючая брошурка	757
Некалькі слоў выясеньняў	761
Адказ сп. Мікалаені	766
Пра некаторыя сумляваньні	769
Žjaśnieńnie što da kolkich slovaŭ, užyvanych, miž inšaha, u „Siaŭbiecie“ .	773
<Ліст у рэдакцыю газэты „Беларус“ >	778
Адказ на зацем праз мову вялікалітоўскага (беларускага) перакладу Біблі ..	785

6. Лексыкаграфія

6.1. Маленькія рэцэнзіі

Аб беларускім слоўніку	826
Руска–Беларускі Слоўнік. Браты М. а Г. Гарэцкія. Смаленск, 1918	827
Зоська Верас. Беларуская–польская–расейская–лацінскі батанічны слоўнік. Выданьне газэты „Голас Беларуса“. Вільня 1924	829
„Русско–белорусский словарь“ Масква, 1953	831
Беларускія прыказкі, прымаўкі й загадкі	838

6.2. Разборы й матар’ялы

Ант. Полевой: „О языке населения Новозыбковского уезда Гомельской губернии“. Выданьне Інстытуту Беларускае Культуры. Менск. 1926.	853
Да беларускае мовы Горадненскага пав. Чарнігаўшчыны	863
Мова „Сьцежкаў–дарожкаў“ М. Зарэцкага	867
Крывіччына ў „Толков’ым словар’у живого великорусского языка“ В. Даля	900
Пераглядаючы этнографічныя зборнікі	924
„К истории белорусского языка в XVII столетии“ (Я. Карскі, „Известия по русскому языку и словесности“, 1930 г. т. III, 1)	929
Асаблівасьці мовы вялікалітоўскае (беларускае) у назіраньнях Адама Варлыгі	933

6.3. Слоўнікі

Маленькі маскоўска–беларускі (крывіцкі) слоўнічак фразэолёгічны і прыказкаў ды прывітаньні, зычэньні і інш.	939
Некаторыя праўніцкія тэрміны беларускія	994

Ю. Пацюпа, В. Булгакаў. Камэнтары	1063
Іменны паказьнік	1206

Ад укладальніка

Асоба і дзейнасьць Яна Станкевіча традыцыйна ўзбуджала супярэчлівыя ацэнкі. Адзін з найбольш раньніх крытычных выпадкаў супраць Станкевіча датуецца 1922 годам. У інфармацыі газэты „Беларускі звон“ пад назовам „Выезд Янкі Станкевіча“ гаворыцца:

Як мы дачуліся, гэтымі днямі выехаў з Вільні заганіцу дзеля паступленьня студэнтам у Чэскі Унівэрсытэт у Празе грам. Я. Станкевіч, які быў дасюль рэдактарам выданьняў «Беларускага Выдавецкага Таварыства». Хто мае заміяніць грам. Станкевіча ў адпавядальнай ролі рэдактара кніжак па большай часьці школьнага характару яшчэ невядома, але трэба спадзявацца, што работа гэта моцна зьменіцца ў лепшы бок. Я. Станкевіч, рэдагуючы навет школьныя падручнікі, мала рахаваўся з аўтарамі зьмешчаных у падручніках твораў, і кніжкі выходзілі нейкімі вельмі монатоннымі. Шмат провінцыялізмаў, а часта й зусім штучных словаў, якія ўводзіліся ў кніжкі рэдактарам, часта выклікалі незадаваленьне аўтараў¹.

Без малога праз шэсьцьдзясят гадоў падобную ацэнку ўжо ў варунках Савецкай Беларусі паўтарыў Барыс Сачанка:

Я. Станкевіч ... асабліва не вылучаўся добрым густам і ведамі беларускай літаратурнай мовы, апынуўшыся за мяжою, пераклаў з мовы «гэбрэйскае а грэцкае на беларускую» Біблію, назваўшы яе «Святая Бібля». Пераклад гэты выклікаў у эміграцыйнай прэсе, ды і ў газэце «Голас Радзімы», цэлы шэраг артыкулаў, у якіх злосна і едка высмейваліся недахопы, бо прыгожая беларуская мова ў ім загучала парадыйна, сказаўшы сэнс святаго пісьма. Ды і зразумець у некаторых выпадках, што хацеў сказаць людзям «Бог», амаль немагчыма: перакладчык ужыў такія словы і «хвормы», якіх ніхто ніколі не чуў і не мог чуць: яны не існуюць у беларускай мове, выдуманы самім перакладчыкам².

І, нарэшце, нядаўна Ян Пятроўскі ў сваёй дэмістыфікацыі Станкевіча зайшоў яшчэ далей:

¹ Беларускі Звон. № 3(28). 1922. 27 студзеня. Цьверджаньне, магчыма, належыць Антону Луцкевічу.

² Сачанка Барыс. Беларуская эміграцыя. 2 выд. Мінск, 1991. С.89—90.

Янка гэтаксама паходзіў з вёскі, але ўжо з амбіцыямі выкарыстання свайго культурна недаразьвітага асяродзьдзя... Хітрасць была прыроджанаю прыкметаю яго³.

Або ў іншым месцы ў сувязі з перакладам Бібліі на беларускую мову:

... Янкавая адсябяціна ў беларускім тэксьце дадала і яму труднасьцяў. Гэта з аднаго боку, з другога — характар Янкі Станкевіча бязумоўна наклаў цень на пэласць перакладу⁴.

Паралельна існавала і існуе другая традыцыя. Кажуць, Уладзімер Караткевіч захапляўся Станкевічавым перакладам Бібліі. У прыватных размовах Масей Сяднёў згадваў, што прозьвішча Станкевіча грывела на міжнародных кангрэсах славістаў. Лявон Луцкевіч у 1993 годзе прыпамінаў, што яшчэ ў міжваенны час у Вільні за Станкевічам трывала замацавалася мянушка „Янка-спадар“. Не пазбаўленая пэўнай сымпатыі і ацэнка Станкевіча, зробленая Максімам Танкам: „Чалавек гэты з немальмі ведамі, зайздроснай энергіяй і напорыстасцю“⁵. Аднак і Танк не ўстрымацца, каб не ўбрыкнуць Станкевіча:

Як філолаг да таго глухі, што зусім не адчувае жывой беларускай мовы. Калі б дазволілі яму яе зрэфарміраваць па яго рэцэпту, пачалося б сапраўднае стаўпатварэнне і мы перасталі б адзіна другога разумець⁶.

Як бачым, Станкевічу закідалі ўвядзеньне „зусім штучных словаў“ і „провінцыялізмаў“, няведаньне „беларускай літаратурнай мовы“, ужываньне „словаў і «хвормаў», якіх ніхто ніколі не чуў і не мог чуць“. У аснове гэтых закідаў ляжыць рознае разуменьне мовы Станкевічам і яго крытыкамі, галоўны аргумэнт якіх быў наступны: „У нашай вёсцы (засыценку, хутары, хаце, сям’і і г.д.) гэтак ня кажучь!“ Ян Станкевіч цягам усяго свайго жыцця адстойваў іншы падыход да мовы. Ён адрозьніваў гаворкі, якой карыстаюцца ў вёсцы, і да якой апэлююць моўныя „кансэрватары“, і літаратурную мову, якая творыцца культурнымі элітамі. Тыя моўныя канвэнцыі, пры ўстанаўленьні якіх не былі выкарыстаныя напоўніцу рэсурсы беларускіх гаворак, Станкевіч паддаваў крытыцы. Невыпадкова ў яго спадчыне такая вялікая ўдзельная вага палемік.

³ Пятроўскі Ян. Тарас Сайка. Ініцыятар і галоўны фінансавы ахвярадаўца на рэч перакладу і друку Бібліі на літоўскай мове. Гэйнсвіл, 1995. С.88.

⁴ Тамсама, С.87.

⁵ Танк М. Збор твораў: У 6 т. Мн.: Маст. літ., 1981. Т.6. С.145.

⁶ Тамсама.

У Барыса Сачанкі, у адрозьненне ад Максіма Танка, рука не павярнулася напісаць, што Ян Станкевіч ня ведаў ці не адчуваў „жывой беларускай мовы“. Сачанка піша, што Станкевіч ня ведаў „беларускай літаратурнай мовы“. Словы „ня ведаў“ тут не перадаюць сутнасьці справы. Станкевіч адмаўляў „беларускую літаратурную мову“ БССР як вульгарны моўны этыкет, накінуты каляніяльнай адміністрацыяй, а не зацьверджаны падчас камунікацыі культурных элітаў. (Каб стварыць прэцэдэнт, Я. Станкевіч разам з аднадумцамі з сярэдзіны 30-х і да сярэдзіны 50-х гг. XX ст. праводзіў „зборкі пазнаньня й чысьціні беларускай мовы“.) У варунках паняволеннага быцьця таго ці іншага народу літаратура не выконвае ўскладзенага на яе заданьня — быць палігонам выпрацоўкі высокай, агульнанацыянальнай мовы. Тады на помач пісьменьніку прыходзіць лінгвіст, а будаўнічым матэрыялам стаюцца моўныя рэсурсы, узятыя ня толькі з сучасных гаворак, але і з мёртвай старабеларускай мовы. Калі нават самой нацыянальнай традыцыі ўласцівая перарывістасьць, то й мова вымагае свайго дабудоўваньня, даводжаньня да нармальнага ладу. Адсюль нязьменная ўвага Станкевіча да дэмаркацыі беларускай этнічнай прасторы і да помнікаў старабеларускага пісьменства. (Пратэст, каб не сказаць бунт, Станкевіча супраць атаесамленьня гаворкі і мовы выразіўся ў яго зацятай адмове аж да пачатку 40-х гадоў XX ст. ужываць слова „мова“ значэньні зь яго канатацыямі „вуснага маўленьня“ ў значэньні „агульнанацыянальнага моўнага стандарту“.)

Спынюся яшчэ на палеміцы з Браніславам Тарашкевічам. Станкевічаў патае палягаў у тым, што нармаваць мову такой, якой яна ёсьць цяпер, значыць узаконьваць у ёй сьляды каляніяльных узьдзеяньняў, пакідаць па-за ўвагай тыя ейныя рэсурсы, адсутнасьць якіх пазбаўляе яе адметнага аблічча.

Ян Станкевіч быў галоўным апанэнтам моўнага рэжыму, прынятага ў савецкай Беларусі і бяздумна ўспадкаванага Беларусыяй незалежнай. Гэтая кніга прапануе альтэрнатыўны праект беларускай мовы. І, трэба падкрэсьліць, акурат праект, які так і ня быў завершаны ў выглядзе строгай сыстэмы. Магчыма, якраз у гэтым палягае шанец для яго запатрабаваньня ў сучасных варунках. Але забясьпечыць яго зможа толькі крытычнае пераасэнсаваньне гэтага праекту нанова, а не сьляпое капіраваньне яго складовых частак пры гістарычна іншых абставінах.

Валер Булгакаў